

УДК 347.124

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ ЮРИДИЧНО ВАГОМИХ ОБСТАВИН У ХОДІ ПЕРВІСНОГО ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Володимир ПОГРЕБНЯК,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

АНОТАЦІЯ

Автором визначається сутність легітимації, окреслюються суб'єкти і способи її проведення. Визначаються основні концептуальні юридичні схематизації первісного виникнення права інтелектуальної власності. Автор установлює, що об'єктом легітимації переважно є факти виникнення відповідного інтелектуального продукту, виникнення прав на нього й/або вчинення юридично вагомих дій (зокрема правочинів, актів правореалізації тощо) стосовно такого продукту. Характеризується запровадження положеннями чинного цивільного законодавства України підхід до ролі легітимації в механізмі первісного виникнення права інтелектуальної власності; визначаються перспективи його використання в ході подальшого вдосконалення нормативних положень.

Ключові слова: легітимація, первісне виникнення права, інтелектуальна власність, реєстрація, посвідчення, патентування.

THE ROLE AND MEANING OF LEGITIMATION OF JURIDICAL IMPORTANT CIRCUMSTANCES IN PROCESS OF EMERGENCE OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT

Volodymyr POHREBNIAK,
Candidate of Law Sciences,
Doctoral Candidate of Department of Civil Law № 2
of Yaroslav Mudryi National Law University,
Judge at the Commercial Court of Cassation on the Supreme Court

SUMMARY

The author defines the essence of legitimation, outlines subjects and means of conducting of it. The main conceptual juridical schematizations of primary emergence of intellectual property right are determined. The author notes that as a rule the object of legitimation is fact of emergence of appropriate intellectual product, fact of emergence of right on it and/or fact of conducting juridical important action (in particular transactions, acts of right-realization etc.) regarding appropriate intellectual product. The current approach to the role of legitimation in mechanism of primary emergence of intellectual property right provided by legislative provisions of Ukraine is characterized in the article; the perspectives of it's using during further improvement of normative provisions is defined.

Key words: legitimation, primary emergence of a right, intellectual property, registration, certification, patenting.

ROLUL ȘI IMPORTANȚA LEGITIMĂRII CIRCUMSTANȚELOR LEGITIME ÎN APARIȚIA ÎNȚĂLĂ A DREPTURILOR DE PROPRIETATE INTELLECTUALĂ

REZUMAT

Autorul definește esența legitimării, conturează subiectele și modalitățile de implementare a acesteia. Sunt definite schemele legale de bază conceptuale ale apariției inițiale a drepturilor de proprietate intelectuală. Autorul afirmă că obiectul legitimării îl constituie în principal faptele apariției produsului intelectual corespunzător, apariția drepturilor asupra acestuia și / sau comiterea acțiunilor semnificative din punct de vedere juridic (în special, tranzacții, acte de realizare etc.) în legătură cu un astfel de produs. Articolul descrie abordarea introdusă de dispozițiile actualei legislații civile a Ucrainei cu privire la rolul legitimării în mecanismul apariției inițiale a drepturilor de proprietate intelectuală; sunt determinate perspectivele utilizării sale în îmbunătățirea suplimentară a reglementărilor.

Cuvinte cheie: legitimize, originea inițială a legii, proprietate intelectuală, înregistrare, certificare, brevetare.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем вітчизняної правової системи, що стосується в тому числі механізму цивільно-правового регулювання суспільних відносин, є легітимація. Її значення та роль полягають у тому, що для належного використання юридичної моделі, закріпленої в нормі права або в акті саморегулювання,

у правовій дійсності досить часто виникає потреба в установленні й підтвердженні факту існування певних юридично вагомих обставин у визначеному порядку, зокрема, шляхом документальної фіксації.

Легітимація виконує різні функції, однак переважно вона спрямовується на створення юридичних умов

абезпечення суб'єктивних цивільних прав учасників цивільних правовідносин, допомагаючи «ідентифікувати» обставини дійсності з погляду запроваджених правових моделей. Їх можна назвати певними чекпоінтами (від англ. *checkpoint* – точка перевірки, контрольно-пропускний пункт) розвитку правової ситуації, маяками, які сигналізують про напрям розвитку правової ситуації й орієнтовний момент, у якому така ситуація перебуває. У цих «точках» здійснюється юридична кваліфікація обставин правової реальності.

В окресленому аспекті Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, зокрема в Постанові від 2 серпня 2019 року в судовій справі № 915/962/18, у тому числі зазначив, що для окремих видів майна право власності за набувальною давністю виникає виключно на підставі рішення суду (юридична легітимація) [1]. В аспекті ролі рішення суду в схематизаціях первісного виникнення суб'єктивних цивільних прав сутність легітимації в наведеному випадку можна розуміти як те, що виникнення права власності пов'язується з наявністю певних обставин правової реальності, а також їх установленням судом, що є елементами правостановлювального юридичного механізму, з реалізацією якого настає визначений юридичних наслідок у формі виникнення у відповідної особи відповідних правових можливостей.

У випадках, визначених законом або актами саморегулювання цивільних відносин, легітимація може здійснюватися учасниками таких відносин самостійно, однак більш вагоме юридичне значення в механізмі виникнення суб'єктивних цивільних прав закон надає легітимації, яка здійснюється органами державної влади, місцевого самоврядування або іншими особами в порядку виконання делегованих повноважень держави або територіальної громади, тобто **актами правозастосування**.

Актуальність теми дослідження. Однією зі сфер правовідносин, у яких легітимація використовується в контексті різних функціональних властивостей, аналіз яких є умовою визначення перспектив її використання у правостановлювальних юридичних механізмах, є сфера відносин інтелектуальної власності, зокрема юридичні схематизації, пов'язані з первісним виникненням відповідних правових можливостей.

Стан дослідження. Проблеми первісного виникнення права власності на результати інтелектуальної діяльності досліджувалися, зокрема, такими вченими, як І.В. Жилінкова, І.Р. Калаур, О.О. Кот, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, О.І. Міхно, Є.О. Мічурін, Н.О. Можаровська, В.В. Надьон, О.О. Отраднава, М.Д. Пленюк, І.В. Спасибо-Фатєєва, Я.М. Шевченко, С.І. Шимон, Р.Б. Шишка, В.Л. Яроцький та ін.

Поряд із цим роль і значення легітимаційних компонентів у відповідних юридичних механізмах не ставали предметом комплексного наукового аналізу, у зв'язку з чим цей аспект порушеної проблеми залишився до кінця не розкритим на рівні спеціальних цивілістичних досліджень.

Мета та завдання статті полягає у визначенні ролі й значення легітимації юридично вагомих обставин у схематизації первісного виникнення права інтелектуальної власності для з'ясування перспектив розвитку відповідних правових моделей у ході вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України.

Вклад основного матеріалу. Положеннями чинного цивільного законодавства України запроваджуються дві концептуальні схематизації спричинення відповідних юридичних наслідків. Перша є спрощеною й передбачає спричинення наслідку у вигляді виникнення суб'єктивного цивільного права у зв'язку з початком існування блага, стосовно якого воно існує. У такій юридичній схемі

виникнення об'єкта спричиняє виникнення суб'єктивного цивільного права на нього, а тому й формування цивільного правовідношення. Компоненти легітимації не використовуються під час реалізації відповідного способу виникнення суб'єктивних цивільних прав. У літературі така схематизація називається **творчою** [2, с. 13], оскільки пов'язує виникнення права зі створенням його об'єкта.

Другий підхід полягає в тому, що законодавець пов'язує процес виникнення суб'єктивних цивільних прав планувального типу з дотримання формальної процедури, яка включає в тому числі легітимаційні компоненти, а тому називається в літературі **ресстраційним** підходом [2, с. 13], який утілюється в **ресстраційній юридичній схематизації** відповідно.

Детермінуючим фактором застосування законодавцем того чи іншого підходу є властивості об'єкта, щодо якого виникають відповідні суб'єктивні цивільні права, зокрема його соціальна, економічна значимість і/або небезпечність і рівень пов'язаних із ними ризиків для суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів учасників відповідних правовідносин. При цьому законодавець може використовувати легітимаційні компоненти як лише для окремих проявів динаміки суб'єктивних цивільних прав, зокрема їх виникнення, переходу й припинення, так і для всіх із них. Однак, будучи включеними в механізм виникнення відповідних правових можливостей, вони починають відігравати важливу роль у реалізації відповідних причинно-наслідкових моделей.

Об'єктом легітимації переважно є факти виникнення відповідного блага, виникнення прав на нього та/або вчинення юридично вагомих дій (зокрема правочинів, актів правореалізації тощо) стосовно таких об'єктів.

У контексті умовної диференціації суб'єктивних цивільних прав щодо результатів інтелектуальної діяльності на авторські й суміжні права, а також на права промислової власності посилене правове забезпечення характерне для другої групи прав, тобто для правових можливостей, що виникають у сфері відносин стосовно об'єктів промислової власності.

Зокрема, авторське право виникає з моменту створення твору (ч. 1 ст. 437 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України) [3, ст. 437], тоді як право інтелектуальної власності на виконання й передачу (програму) організації мовлення – з моменту першого здійснення, а на фонограму чи відеограму – з моменту її вироблення (ст. 451 ЦК України) [3, ст. 451]. Фактично окреслені обставини (створення, здійснення та виконання) є підставою виникнення об'єкта інтелектуальної власності з урахуванням форми існування останнього. При цьому щодо об'єктів авторського права й суміжних прав застосовується презумпція авторства, яка посилює дію відповідного правостановлювального юридичного факту в практиці правореалізації [4, с. 806]. Зокрема, з погляду правової реальності суб'єктом відповідних прав стає особа, яка створила відповідний авторський результат, здійснила виконання або виробила відповідний творчий продукт відповідно. Однак із позиції практики правозастосування довести відповідну обставину одночасно до всіх інших учасників цивільних правовідносин, які втілюються у фігурі всіх і кожного, практично неможливо. У зв'язку з цим презумпція авторства в матеріальних цивільних правовідносинах застосовується із зазначенням на оригіналі або примірнику твору відомостей про автора [5, с. 206]. У такому разі для фігури всіх і кожного презюмується, що саме зазначена особа є автором твору.

Поряд із цим включення певного об'єкта, в тому числі результату інтелектуальної діяльності, що належить до об'єктів промислової власності (винахід, корисна модель, промисловий зразок, засоби індивідуалізації учасників

майнового обороту і товарів (послуг) тощо), в «ускладнену» легітимацийними компонентами юридичну схематизацію причинно-наслідкових зв'язків зумовлює необхідність здійснення в процесі легітимації чіткої ідентифікації блага як об'єкта, що відповідає визначеним ознаками, адже відповідна юридична схема не може бути застосована для виникнення прав на благо, що включене в спрощений тип схематизації. Іншим словами, саме характер інтелектуального продукту, як правило, є причиною його включення до більш складної юридичної схематизації. І навіть у тому випадку, якщо причини такого законодавчого кроку складно визначити, сам факт запровадження відповідного порядку виникнення суб'єктивного цивільного права на встановлений об'єкт означає, що виявлення характеру відповідного об'єкта в практиці правореалізації й правозастосування є першим кроком до того, щоб установити, якій правовій моделі поведінки варто слідувати в конкретних умовах.

У разі збереження єдиної сутності легітимацийної процедури залежно від виду охоронного документа вона може мати характер *патентування* [6, с. 37–40; 7, с. 40–43] і завершуватися видачею правоволодільцю патенту на відповідний об'єкт або *засвідчення* й завершуватися видачею свідоцтва, що має місце, наприклад, відносно прав на знак для товарів і послуг (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») [8, ст. 5], а також відносно кваліфікованого зазначення походження товару й/або право особи на використання зареєстрованої назви місця походження товару чи зареєстрованого географічного походження товару (ст. 15 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів») [9, ст. 15].

Юридична модель виникнення прав промислової власності є прикладом комплексного підходу до вирішення проблеми легітимації. Її сутність можна продемонструвати на юридичній схемі легітимації суб'єктивних цивільних прав на винаходи (корисні моделі). Як зазначається в ч. 4 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» пріоритет, авторство і право власності на винахід засвідчуються патентом (декларацийним патентом), а на корисну модель – деклараційним патентом [10, ст. 6]. При цьому правова охорона надається винаходу надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності й моралі та відповідає умовам патентоздатності (ч. 4 ст. 6 зазначеного Закону) [10, ст. 6]. Наведена норма свідчить про те, що в ході легітимації суб'єктом правозастосування водночас вирішується декілька проблем, а саме: 1) здійснюється кваліфікація об'єкта, у ході якої встановлюється наявність або відсутність у нього ознак винаходу або корисної моделі. Це визначальний момент процесу легітимації, від якого залежить можливість або, навпаки, неможливість його продовження. Друга частина цього компонента передбачає встановлення наявності або відсутності в такого об'єкта ознак патентоздатності як умови поширення на нього патентної охорони; 2) установлюється пріоритет, авторство й право власності на винахід (корисну модель). Як результат, унаслідок єдиного процесу легітимації встановлюється характер об'єкта суб'єктивних цивільних прав, суб'єкт – власник, а також права власності такого суб'єкта на визначений об'єкт, тобто, по суті, відбувається формування цивільного правовідношення.

Запроваджені положеннями чинного цивільного законодавства України підхід, який передбачає легітимацію декількох обставин у рамках єдиної процедури, пояснюється відсутністю потреби в юридичній етапізації створення відповідних результатів інтелектуальної і творчої діяльності. На початку розумової праці практично неможливо спрогнозувати її результат, оскільки він має унікаль-

ний характер. Тому легітимація здійснюється за наслідками відповідної діяльності за наявності її результату. Цій схемі протиставляється етапізована схема легітимації, що властива, наприклад, нерухомоті й окремим рухомим речам, створення яких юридично поділене на окремі стадії з власною легітимацією, що передбачає «запланованість» результату й кваліфікацію проміжних результатів з огляду на еталонну кінцеву модель об'єкта.

Поряд із цим в аспекті наведеного вище не можна погодитися з іноді висловлюваною в юридичній літературі думкою, що легітимація права на об'єкти промислової власності, в принципі як і прав панування на будь-які інші об'єкти загалом, є адміністративним порядком набуття прав на ці об'єкти [11, с. 228]. Безумовно, участь юрисдикційного суб'єкта в цьому процесі надає йому юрисдикційного забарвлення, однак у такому разі має місце не адміністративний порядок правонабуття, а юрисдикційний порядок встановлення обставин правової реальності з метою надання їм юридичної достовірності, а тому й посилення рівня юридичної забезпеченості прав учасників відповідних правовідносин. Легітимація в такому вигляді – це публічно-правові «вкращення» або компоненти в приватноправовому механізмі виникнення, переходу або припинення суб'єктивних цивільних прав. У зв'язку з цим предметом галузі цивільного права переважно охоплюється легітимаційна процедура в частині властивостей об'єкта легітимації та її наслідків, що становить юридичний факт видачі патенту, свідоцтва, реєстрації тощо. Сам процес прийняття рішень, а також інституційна побудова системи органів легітимації не становить приватноправової цінності, якщо тільки не вступає в пряму суперечність із приватноправовою природою об'єктів цивільних прав або сутністю механізму правовстановлення, правопереходу та/або правоприпинення.

Забезпечувальне значення легітимації в ракурсі наведених об'єктів цивільних прав полягає в тому, що встановлені в ході її здійснення обставини правової дійсності набувають значення достовірних. Однак знову-таки тут має місце проблема практичної правореалізації, адже до процесу легітимації учасники майнового обороту не можуть бути впевнені в тому, що виключно інтелектуальні права належать конкретній особі, тобто що саме вона є винахідником. Крім того, у силу абсолютності прав панування винахідника суд у разі звернення останнього за захистом своїх прав також зіштовхнеться зі складнощами встановлення обставин, чи є позивач власником відповідного продукту інтелектуальної діяльності, адже з погляду правової реальності, не враховуючи компонент легітимації, може існувати справжній винахідник, якому не відомо про те, що якась особа видає себе за нього. Усі ці можливі комбінаторні моделі пов'язані з характером результату інтелектуальної діяльності, яким, на відміну від речі, можуть водночас користуватися декілька осіб. Саме тому в процесі первісного виникнення права панування на результати інтелектуальної діяльності легітимація покликана підтвердити перед усіма учасниками майнового обороту, що саме відповідна особа (особи) є власниками відповідного продукту і що саме їй (їм) належать виключні права на нього.

Окреслене поєднання неюрисдикційних і юрисдикційних елементів у механізмі виникнення суб'єктивних цивільних прав панувального типу на окремі види об'єктів слугує додатковим доводом на підтвердження наукової концепції реєстраційних правочинів [12, с. 62], однак у тому розумінні, що дії управненої особи, яка має в тому числі приватноправовий характер, кореспондує реакція юрисдикційного органу, що втілюється в адміністративній послугі. Тобто це особливий вид міжгалузевої конструкції, яка з приватноправового погляду характеризується як двокомпонентне утворення – дія управненої особи й реак-

ція юрисдикційного суб'єкта, які в цивільно-правовому аспекті становлять юридичний факт.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, варто констатувати, що проблема легітимації в динаміці суб'єктивних цивільних прав загалом є проблемою раціональності між оперативністю такої динаміки й рівнем забезпеченості суб'єктивних цивільних прав. Занадто активне використання легітимаційних інструментів знижує темпи динаміки, може створювати додаткові незручності для учасників цивільних правовідносин, покладати на них додаткові витрати, однак підвищує рівень забезпечення суб'єктивних цивільних прав. У свою чергу, обмежене використання таких інструментів або відмова від них, навпаки, підвищує темпи динаміки прав, однак знижує рівень їх забезпеченості.

Пошук раціональної юридичної моделі може породити багато наукових концепцій, однак у цьому ключі необхідно зважати передусім на досвід правового регулювання відповідних відносин і принципові положення в побудові юридичних схематизацій. Симбіотичне поєднання неюрисдикційних і юрисдикційних компонентів у механізмі первісного виникнення права власності на результат інтелектуальної діяльності не має нівелювати приватно-правового характеру такого механізму. У зв'язку з цим уважаємо, що юрисдикційний компонент не повинен переважувати над неюрисдикційним. Визнання державою права власності особи на відповідний інтелектуальний результат не може вводитися в абсолют і не має розглядатися як неоскаржуваний юридичний акт. Легітимація повинна використовуватися для встановлення обставин правової реальності, а не слугувати інструментом для привласнення чужих інтелектуальних продуктів недобросовісними учасниками цивільного обороту. В аспекті чинного механізму виникнення права власності на відповідні об'єкти це має означати, що в легітимації повинен бути зацікавлений насамперед творець інтелектуального продукту. Поряд із цим сама легітимація за своєю природою не може змінювати характеру відповідного інтелектуального результату, а її відсутність – перешкоджати здійсненню прав на нього. Недотримання встановленої юридичної моделі має розглядатися як обставина, що певною мірою ускладнює забезпечення, зокрема захист, прав творця, однак не нівелює їх.

З урахуванням зазначеного вбачається, що введення окремих об'єктів у «спроцену» юридичну схематизацію виникнення права власності на них є можливим у тих сферах, де простежується тенденція до мінімізації ризиків, і, навпаки, ускладнення чинної схематизації доцільне в тих сферах, де ризики є критичними й пов'язуються з можливістю завдати значної шкоди справжнім власникам результату інтелектуальної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.08.2019, судова справа № 915/962/18.

URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83431114> (дата звернення: 15.01.2020).

2. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сборник статей. Москва : Исслед. центр частного права ; Статут, 2005. 416 с.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356 (зі змінами).

4. Черевко П.П. Презумпція авторства у праві інтелектуальної власності. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2012. № 3. С. 803–807. URL: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_138 (дата звернення: 10.09.2019).

5. Садикова Я.М. Правові презумпції у справах про захист авторських прав. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2015. № 3. С. 205–211. URL: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_3_37 (дата звернення: 10.03.2019).

6. Андрощук Г. Європейська стратегія охорони промислової власності. Частина 1. Виклики та якість прав промислової власності. *Теорія і практика інтелект. власності*. 2013. № 4. С. 32–73.

7. Андрощук Г. Зарубіжне патентування винаходів. *Теорія і практика інтелект. власності*. 2011. № 6. С. 38–47.

8. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36 (зі змінами).

9. Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України від 16.06.1999 № 752-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. № 32. Ст. 267 (зі змінами).

10. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32 (зі змінами).

11. Можаровська Н.О. Організаційно-правові засади забезпечення легітимації права на об'єкти промислової власності. *Часопис Київ. університету права*. 2012. Вип. 1. С. 228–232.

12. Бобко Т.В. Поняття і наслідки правочину: проблеми теорії та практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 56–63.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Погребняк Володимир Якович – кандидат юридичних наук, докторант кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Pohrebniak Volodymyr Yakovych – Candidate of Law Sciences, Doctoral Candidate of Department of Civil Law № 2 of Yaroslav Mudryi National Law University, Judge at the Commercial Court of Cassation on the Supreme Court

pogrebnyak.v.y@gmail.com